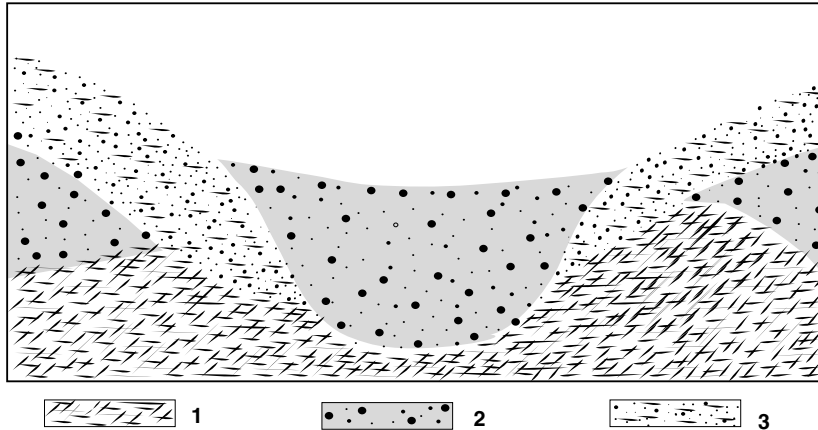

4. Søften - Hinnerup

Fra Søften løber Lilleåen i den ca. 1 km brede smeltevandsdal. Der findes en cykel- og gangsti langs kæret, der omgiver åen. Stien begynder ved den ny omfartsvej ved Søften, hvor man fandt rester af en jernalderboplads under anlægsarbejdet. Kæret er hjemsted for en række karakteristiske planter og dyr, hvoraf flere er ganske sjældne. Nær Søften findes således et område med mange orkidéer. Desværre blev en del af dette område brugt til omfartsvejen.

Geologisk tværsnit af Lilleådalene lige syd for Hinnerup. Smeltevandsfloden fulgte et dalstrøg, som allerede eksisterede. Floden aflejede store mængder grus og sand, og skabte derved den flade dalbund. Tværsnittet viser tre typer aflejringer: (1) ler fra tertiærtiden for 40 millioner år siden, (2) smeltevandsaflejringer, mest sand og (3) gletscheraflejringer, mest moræneler.

I den sydlige del af Hinnerup er der anlagt en park langs åen, mens kæret igen omgiver åen i den nordlige del af byen. I Hinnerup løber tre bække til Lilleåen. En afstikker til Haldum Bæk kan anbefales. Benyt den første parkeringsplads i skoven efter Hinnerup. Haldum Bæk løber som et smukt og naturligt vandløb gennem skoven Norringure.

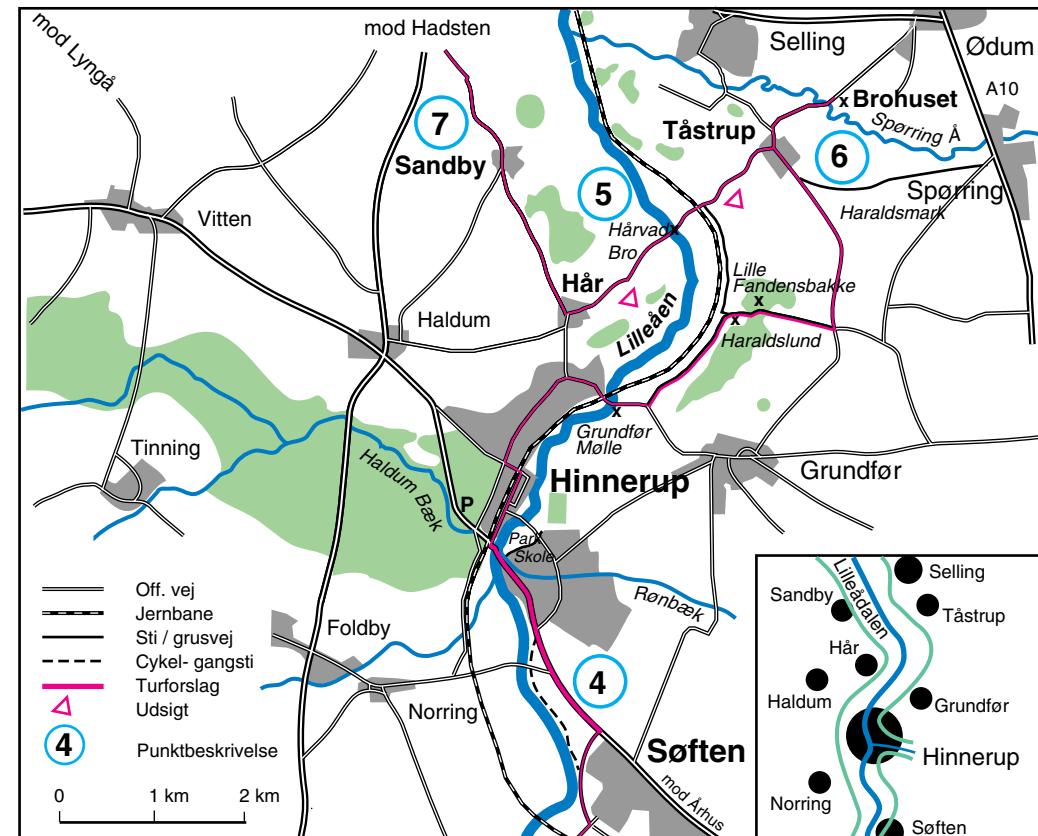
Ved den tidligere Grundfør Mølle er stemmeverket, der stoppede for vandrefisk som havørred, nu fjernet og erstattet af et 180 m langt stryg, hvor åen falder godt 2 m.

21 meter

Fra broen ved Grundfør Mølle kan man følge en sti nedstrøms på åens venstre side. Stien fører forbi renseanlæggets udløb samt under jernbanebroen hen til et smukt parti langs åen, hvor store rødetræer hælder ud over vandet. Langs bredden ses i sommertiden en høj bevoksning af den bleggule kåltidsel og høj sødgræs.

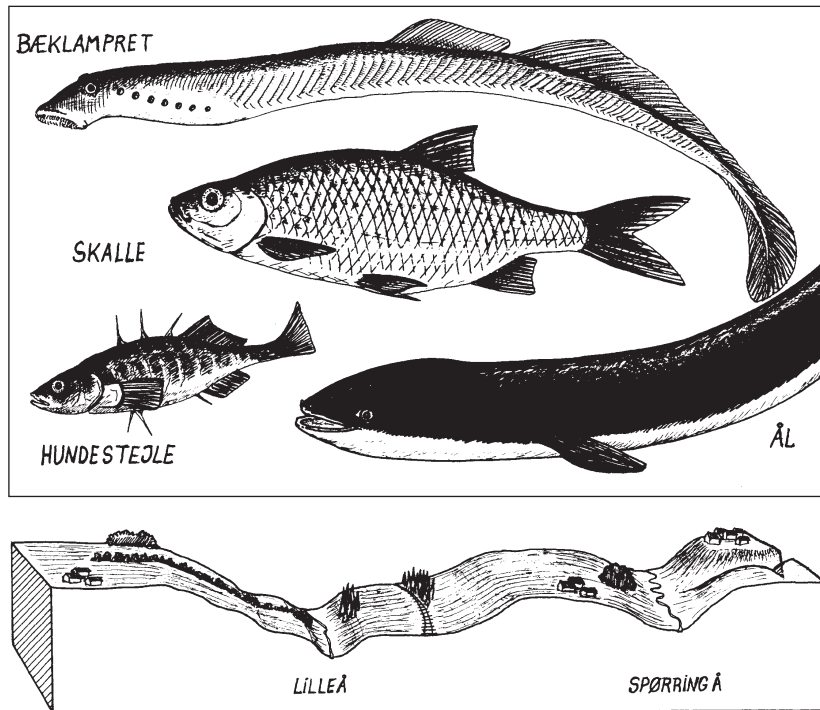
Der står her, lige som ved Mølballe Bro en hydrometrisk målestation. Vandføringen er her ca. 5 gange større og oplandet er på 70 km².

Middelvandføringen er 690 l/s.

5. Tåstrup - Hår

Fra Grundfør Mølle mod Haraldslund følger vejen jernbanen. Begge ligger på dalbunden fra den store smeltevandsflod. Ved Haraldslund drejer vejen op gennem skræntskoven forbi Lille Fandensbakke (54 m, nord for vejen) til det svagt bølgede istidslandskab, som kaldes moræneplateau. Omkring Tåstrup er landbrugsjorden god, en blanding af sand og ler, hvor leret udgør 10-15%.

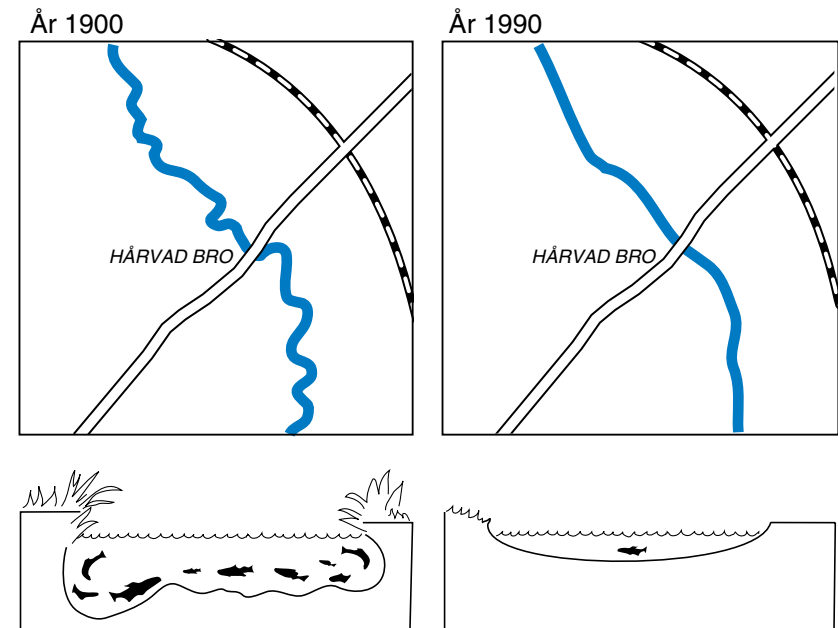
Blokdiagrammet viser Lilleådalens langs vejen mellem Tåstrup og Hår

På vejen mellem Tåstrup og Hår er der et smukt og glimrende overblik over landskabet, se tegningen. Man må forestille sig, at smeltevandsfloden i sin tid har oversvømmet de flade terrasser på begge sider af den nuværende ådal. Langs ådalen ses, hvorledes markerne er ført ned over terrassekanten og danner en tydelig dyrkningskant ned mod åen.

Lilleåen er, efter østjyske forhold, et ganske godt fiskevandløb. Undersøgelser viser at halvdelen af de havørreder, der vandrer op i Gudenå-systemet fra Randers Fjord, går videre op i Lilleåen. Ørreden er den mest almindelige fisk, men der findes også en del ål samt skaller, hundestejler og enkelte bæklampretter.

Der er gennem årene gjort meget for at skabe en større selvproducerende fiskebestand i Lilleå-systemet, senest med udførelsen af stryget ved Løjstrup Dambrug og genslyngningen af Granslev Å. Natur og Miljøkontoret har således anbefalet Danmarks Fiskeriundersøgelser, at der helt stoppes for udsætninger i Lilleå-systemet, da ørredbestanden efter kontorets vurdering sagtens vil kunne opretholde en god bestand uden udsætninger. Og alle erfaringer viser, at vilde ørreder klarer sig meget bedre end udsatte.

Fiskekort kan købes i sportsforretningerne i Hinnerup og Hadsten.

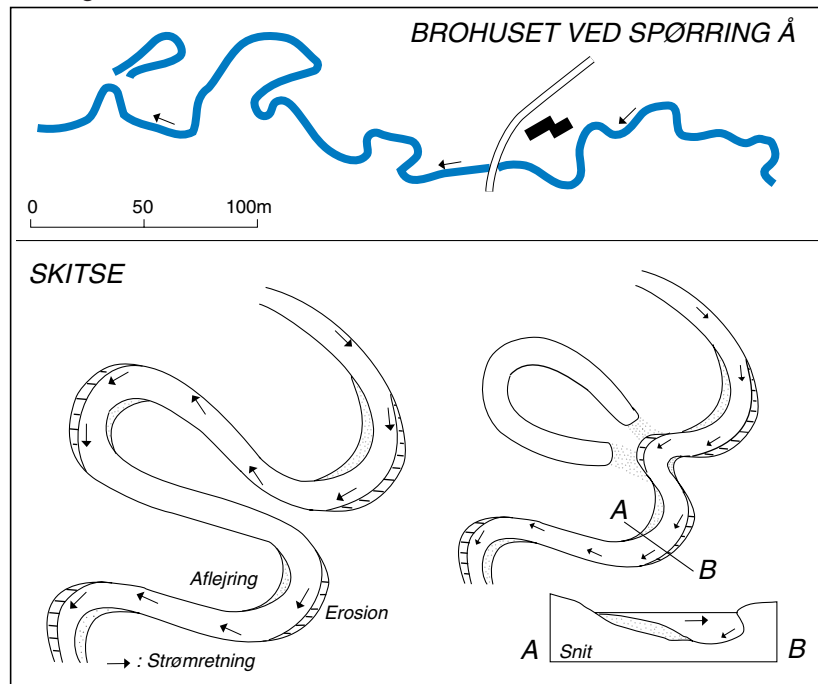

Lilleåen ved århundredeskiftet og nu. Indsat tværsnit af et naturligt og et ændret vandløb

6. Spørring Å, Brohuset

Ved en afstikker fra Tåstrup mod Ødum besøges Spørring Å ved Brohuset. Åen er en biå til Lilleåen.

I vinterhalvåret ses her nogle af landets fineste åslyngninger, også kaldet mæandre, efter den græske flod Maiandros. Havde Århus Amt været kulturens arnested, ville den slyngede bort på broderier og kloakdæksler have heddet »Spørring-bort«. Man får her et godt indtryk af, hvorledes et vandløbs fysiske udformning vil være under naturlige forhold.

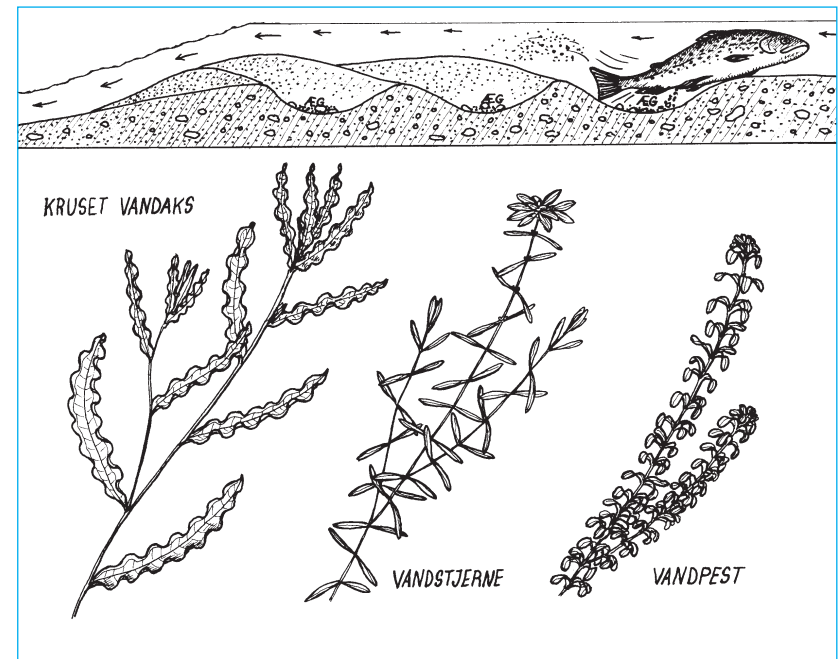
Til venstre ses store åslyngninger, mæandre. Pilene viser, hvor den kraftigste strøm findes. Til højre er der sket en afsnøring, og en hesteskoformet sø er dannet. Indsat et tværsnit af åen.

Det er vandløbets stadige erosion og aflejring, der skaber disse mæandre. Strømmen danner en ujævn bund i åen. Lave partier med frisk strøm, stryg, efterfølges af dybere afsnit med roligt vand, høller.

Der skabes gode vækstforhold for åens fisk. I strygene findes ofte grødebunker af især vandranunkel eller vandpest. I de mere rolige partier af åen ses ofte svømmende vandaks. Inde i grødebunkerne lever en mængde smådyr, der afgræsser planterne for mikroorganismer. Fra tid til anden rives smådyrene med af strømmen for at havne i en fisk, der står i skjul nede i et høl eller under en udhængende brink. Grødebunkerne fungerer altså som spisekammer for fiskene.

Hvor materialet i et stryg er smågrus af en passende størrelse kan ørreden lave en gydebanke. Den graver en fordybning med halen, lægger æggene og dækker dem til igen. Æggene og senere den nyklækkede yngel er her beskyttet mod rovdyr, og vandstrømmen igennem grusbanken sørger for frisk vand og ilt.

Da åen fører meget overfladevand er vandføringen ofte lav om sommeren. Den kraftige bevoksning på bredderne skjuler næsten åen fra juli til oktober.

7. Sandby

Sandby er en gammel landsby med et oprindeligt præg. Endelsen -by tyder på, at landsbyen har sin oprindelse i Vikingetiden (omkring år 1000). De syv store gårde ligger i U-form med åbningen mod nord. På pladsen, forten, mellem gårdene ligger landsbyhusene, hvor husmænd og jordløse daglejere, smed samt aftægtsfolk har boet. Flere af husene har endnu det gamle præg med bindingsværk som for 200 år siden. De velhavende bønder har haft råd til at udskifte bindingsværket med store grundmurede stuehuse. Nye produktionsbygninger, gylletanke og fodersiloer, ved flere af gårdene viser de moderne produktionsformers indtog.

Sandby set mod syd, samt et parti fra bygaden

Landsbyen ligger lige på kanten af Lilleådalens med let adgang til markerne mod vest samt til skræntskovene og engene i dalbunden.

I 1777 blev landsbyens jord stjerneudskiftet, således at gårdene fik deres jord som lagkagestykker ud fra bebyggelsen. Landbrugsjorden er god med en tilpas blanding af sand og ler (omkring 10% ler).

Sandby betyder »Byen på sandet«, og det viser hen til de tykke sand- og gruslag, der ligger under landbrugsjorden. Disse lag er af en sådan mængde og kvalitet, at et 235 ha stort område er blevet udpeget til råstofområde. Omkring Haldum er der allerede sket en kraftig udnyttelse af sand- og grusforekomsterne.

Sandby. Landsbyens placering i landskabet set i fugleperspektiv. Mange landsbyer ligger fra gammel tid placeret, så bønderne havde let adgang til ager, eng, skov og vand, der var hovedhjørnestenene i det traditionelle landbrug.

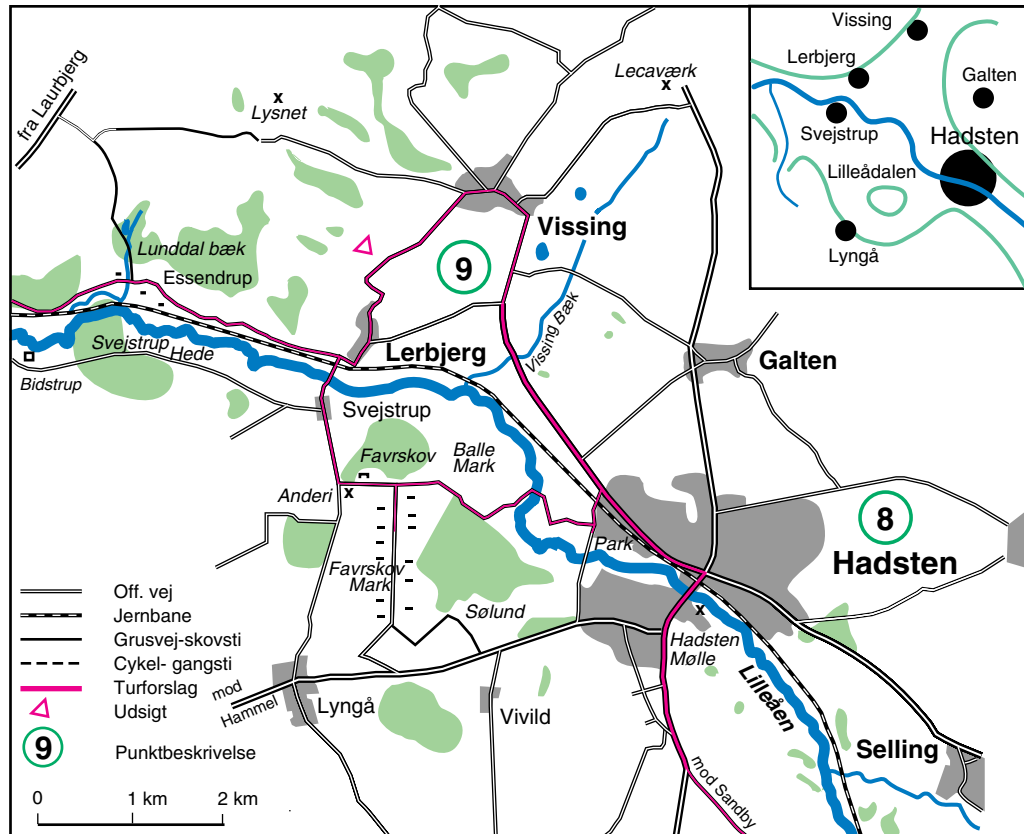
8. Hadsten

Ved Hadsten indsnævres smeltevandsdalen til en kun 500 m bred dal med stejle sider. Efter Hadsten vider dalen sig ud igen og slår en flot bue mod syd - se kortet.

Hvor åen passerer Søndergade midt i Hadsten er den tidligere opstemning ved Hadsten Mølle fjernet, og åens naturlige løb er genskabt som et stryg, der ikke ændrer på vandstanden i åen ovenfor. Stryget er, inklusiv gydebanken, 240 m langt og har et fald på 1,4 m. Vest for Søndergade løber åen igennem et parkanlæg.

De skovklædte bakker ved Sølund ligger som en moræneø omgivet af smeltevanddale. Under istidens afslutning for 14.000 år siden løb smeltevandet syd om Sølund via Favrskov Mark til Svejstrup-Lerbjerg.

18

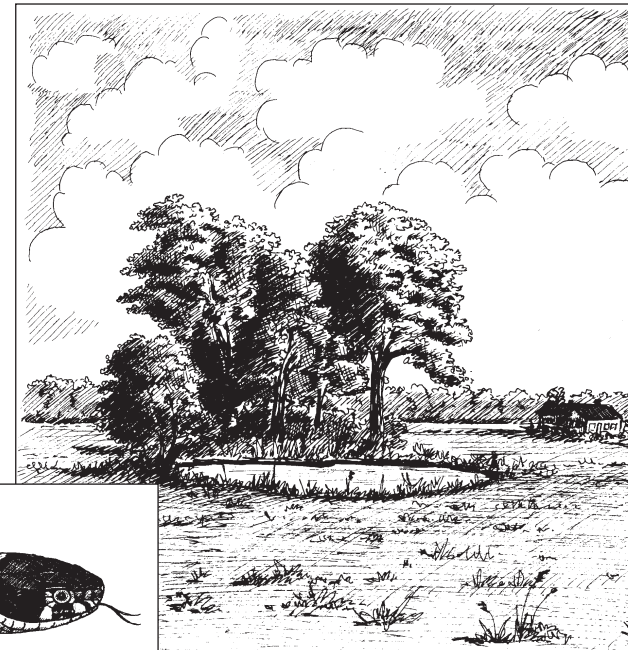

En barriere af sand og ler samt måske dødisklumper spærrede ved Balle Mark. Senere gnavede smeltevandfloden sig igennem barrieren og løb den kortere vej, som Lilleåen idag følger.

Favrskov Mark hørte oprindeligt under Herregården Favrskov. I 1922 - 23 udstykkedes herregårdsjorden i 42 statshusmandsbrug, hvoraf de 16 ligger på Favrskov Mark i to rækker på begge sider af vejen. Herregårdens velholdte hovedbygning er fra 1750, og i haven står de gamle lindealléer endnu. Tæt herved ligger landets største andefarm.

Udstykningen betød en stærk intensivering af landbruget. Der blev gravet vandings- og mergelgrave i forbindelse med forbedring af den sure og vandlidende herregårdsjord. På Favrskov Mark findes stadig mange af disse grave, som nu er smukke vandhuller med stor betydning for især padder og krybdyr.

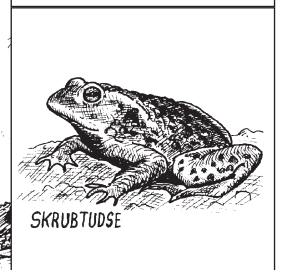
19

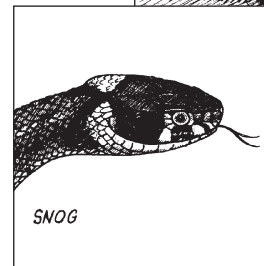
Prospekt fra Favrskov Mark

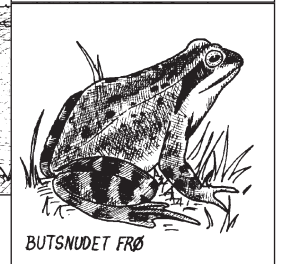
LILLE VANDSALAMANDER

SKRUBTUDSE

SNOG

BUTSNUDET FRØ

9. Vissing - Lerbjerg

Vissing er en gammel landsby, som måske har sine rødder i jernalderen. Mange landsbyer med endelsen -ing stammer fra tiden før år 500. Navnet betyder »Stedet ved sumpen«, som kommer af byens placering. Den gamle landsby havde bymarken på skrænten og let adgang gennem sidedalen ned til græsningsoverdrevet på den flade og sumpede dalbund. Dalbunden er i nyere tid blevet effektivt afvandet og opdyrket. Man ser endnu den sorte mosejord.

Et landskab med friområder og grønne korridorer

Den store opdyrkede slette mellem Hadsten og Vissing har kun få friområder for vilde dyr og planter. Nogle grupper af træer og buske omkring vandhuller, der er forbundet med »grønne korridorer« af levende hegn giver gode eksistensmuligheder for vilde dyr og planter.

Den høje bakkekam vest for Vissing er presset op af gletscherisens tryk. Det højeste punkt er Lysnet på 131 m. På toppen står en trigonometrisk station, der indgår som et vigtigt led i geodæternes målenet i forbindelse med landets kortlægning. Bakkekammen består af plastisk ler. De fede og farvestrålende (blågrønne og røde) lerarter blev aflejret i havområder, der dækkede Danmark i tertiærtiden for 40 millioner år siden. I skrænterne rundt om bakkekammen, f.eks. mellem Lerbjerg og Essendrup, skinner det plastiske ler frem mange steder. I våd tilstand og under tryk skrider det plastiske ler meget let ud. Det skaber det meget urolige terræn her og på den anden side af åen omkring Houlbjerg.

Udsigt fra Vissing – Lerbjergvejen

Det plastiske ler udnyttes i bygningsindustrien. Lerminerale har den egenskab, at de ved opvarmning i roterende ovne danner små kugler (ærter). Ærterne bliver lette og porøse, fordi lerminerale danner små blærer. De sælges under navnet Lecagrus eller som byggesten, Lecablokke. 2 km nord for Vissing ligger et »Lecaværk«.

10. Essendrup og Luddal Bæk

Luddal Bæk løber ved Gl. Essendrup, den midterste af de tre store gårde, der udgør Essendrup. Luddal er en af de mange V-formede erosionskløfter i Lilleådalens sider. Kløfterne er dannet lige efter istiden, hvor klimaet var mere fugtigt og vådt, og der endnu ikke var planter til at holde på jorden.

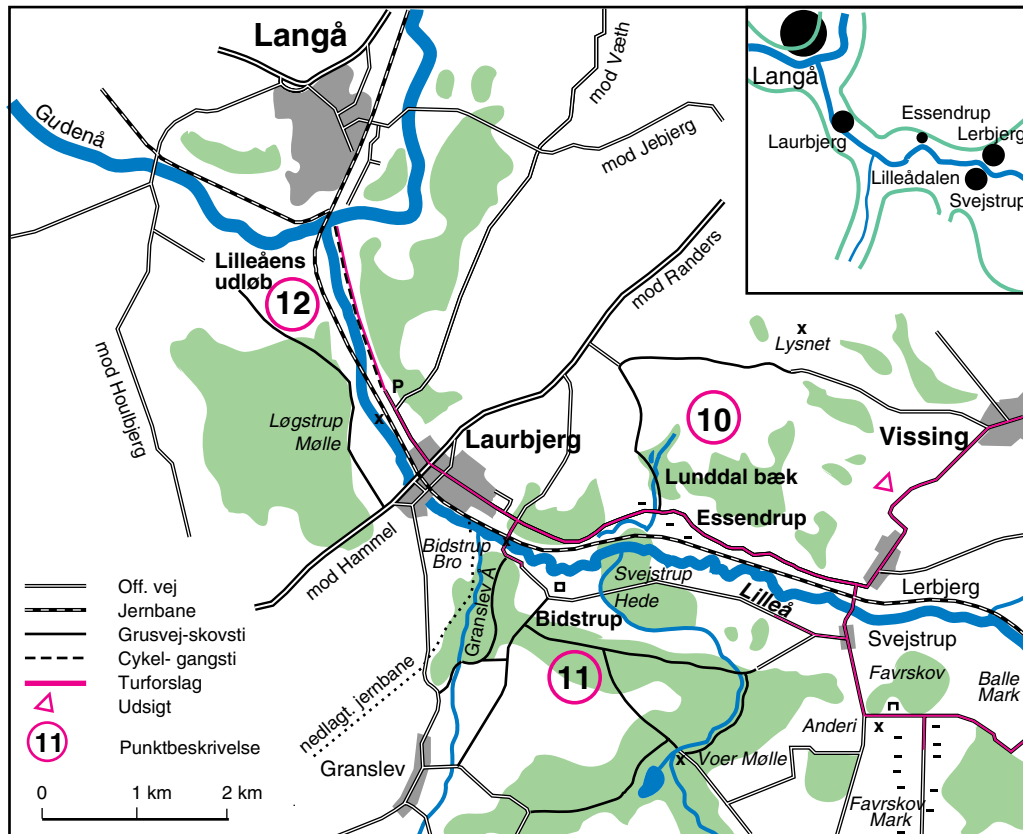
Ved landevejen snor bækken sig gennem en afgræsset eng kantet af rødæl. Ca. 200 m oppe ad den offentlige grusvej finder man selve kløften. I de indtil 4-5 m høje brinker ses morænesand, lagdelt smeltevandssand og blågrønt plastisk ler. Plastisk ler ses også i bækkenes bund. Vandet i bækken er praktisk talt rent.

Bækkenes dyreliv rummer en række karakteristiske arter for en næringsfattig skovbæk. Bl.a. findes slørvingen *Leuctra* samt hue-sneglen *Ancylus*. Trods sin renhed er bækken næppe egnet for ørreder på grund af for ringe vandføring, og fordi vejunderføringen ikke kan passeres af fiskene.

Bækkenes omgivelser består af gammel bøgeskov med enkelte store egetræer. Lykkeligvis har man ladet skoven passe sig selv. De bløde og stejle skrænter vanskeliggør rentabel skovdrift. På de udgåede træer og væltede stammer ses spættehuller og fyrsvampe.

22

23

Parti fra Luddal Bæk

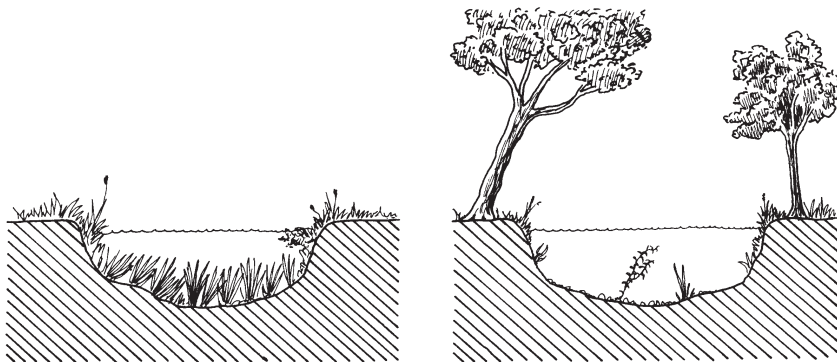
11. Bidstrup

Bidstrup Gods er et af landets bedst bevarede barokke herregård-sanlæg. Hovedbygningen, hvis ydermure stammer fra 1698, blev gennemgribende fornyet omkring 1760, hvor også ladegården opførtes. Omkring herregården ses de gamle voldgrave og lindealléer.

Området omkring Bidstrup er meget smukt, især anbefales en afstikker til Voer Mølle og til Granslev ådal. Man kan spadserer langs Lilleåen ad skovvejen, der begynder mellem Bidstrup Bro og jernbanen på åens nordside.

Kantbevoksninger af træer og buske - normalt rødæl og pil, kaldes galleriskove. De er naturlige og har en gavnlig indflydelse på vandløbet. Træernes rødder stabiliserer bredderne og skaber mange fiske-skjul. Træernes kroner giver tilpas skygge i vandløbet og hindrer for voldsom grødevækst. Desværre har man i forbindelse med tidligere tiders hårdhændede vandløbsvedligeholdelse mange steder fældet træerne for lettere at kunne komme til at fjerne grøde og aflejringer med maskiner. Den øgede mængde sollys fremmer grødevæksten, som kræver endnu kraftigere vedligeholdelse.

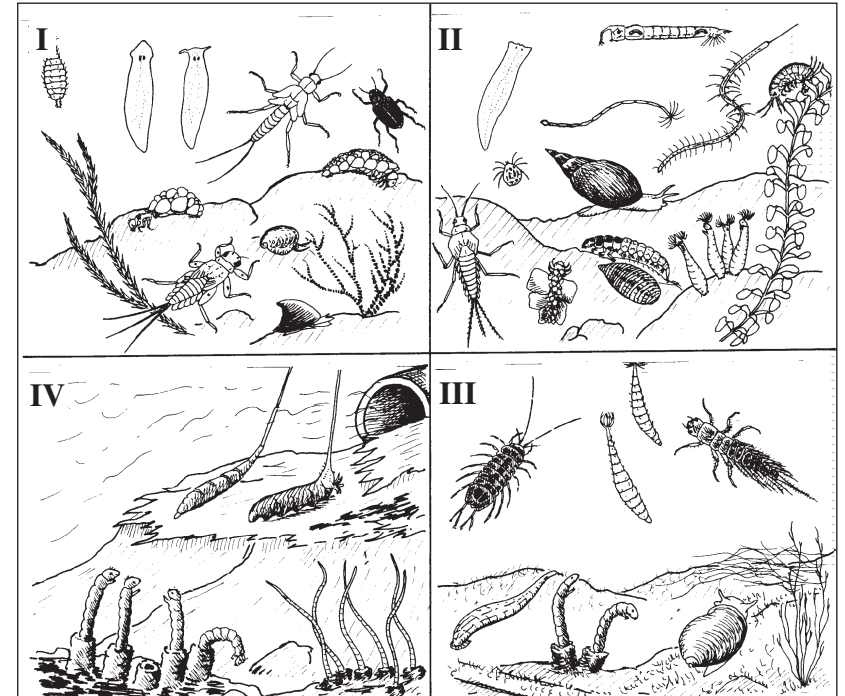
24

Sammenhæng mellem træers skyggevirkning og grødemængde

Århus Amtskommune måler med jævne mellemrum forureningsgrader i amtets ca. 3000 km vandløb. Man skraber hen over åens bund med en sigte og noterer de dyr, man finder.

Faunaens sammensætning fortæller om vandets iltindhold og dermed om vandets kvalitet, der angives i fire kategorier: I som det reneste og IV som det mest forurenede. Ved Bidstrup Bro er forureningsgraden bedømt til at være II, hvilket svarer til svagt forurenat.

25

Dyr fra de fire forureningsgrader

Svejstrup Hede mellem Svejstrup og Bidstrup ligger som en stor flad flodbank midt i smeltevandsdalen. De velsorterede sand- og gruslag udnyttes kraftigt i store grusgrave. Efter udnyttelsen skal landskabet retableres, dvs. udglattes og forsynes med sin gamle overjord. Men når overfladen på store arealer sænkes med omkring 10 m vil der stadig være store ar i landskabet, ligesom grundvandsforholdene bliver forstyrret. På den positive side skal nævnes de mange nye vandhuller, som får lov at blive liggende til gavn for plante- og dyreliv.

12. Lilleåens udløb

I slutningen af 1940'erne blev banen mellem Laurbjerg og Langå flyttet vest for Lilleåen. På det gamle spor er der nu en cykel- og gangsti.

Banedæmningen løber gennem et stort eng- og sumpområde. Medens arealet ned mod Lilleåen er opdyrket, finder man uberørte vådområder mod nord. Tættest ved dæmningen er der for fugtigt til træer. Der findes her en rig rørsump med høj sødgræs, dunhammer, almindelig mjødurt og endelig lysesiv, hvis svampede marv tidligere blev anvendt til væger i lys. Enkelte steder ses små afgræssede pletter, som vidner om, at området rådyrbestand finder føde på engene.

Den tørre banedæmning er et fint sted for regnfang og gyvel. Gyvlen tåler ikke stærk frost og døde under de hårde vintre i begyndelsen af firserne. De store æbletræer stammer sandsynligvis fra togrejsendes æbleskrog.

Halvejs mod Langå ligger en skov af skovfyr helt op til dæmningen. Herfra kan man i tussmørket iagttage musvågens begyndende jagt i området medens fiskehejren flyver forbi på vej hjem.

Cykel- og gangstien fører mod Langå i det fjerne

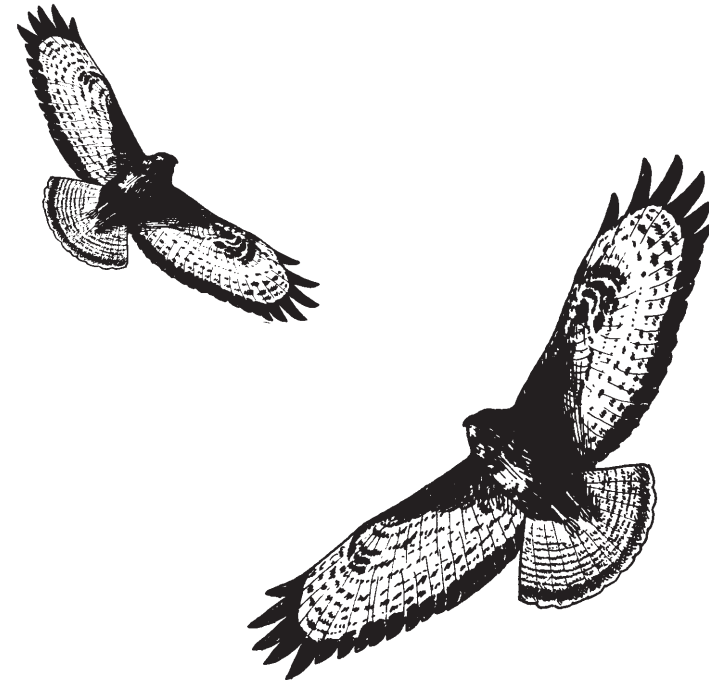
26

Turen ender ved den gamle jernbanebro over Gudenåen. Broerne var et vigtigt mål for jernbanesabotagen under besættelsen. Følger man Gudenåen et par hundrede meter opstrøms kommer man til Lilleåens udløb. Ved spanget over udløbet kan der gøres status:

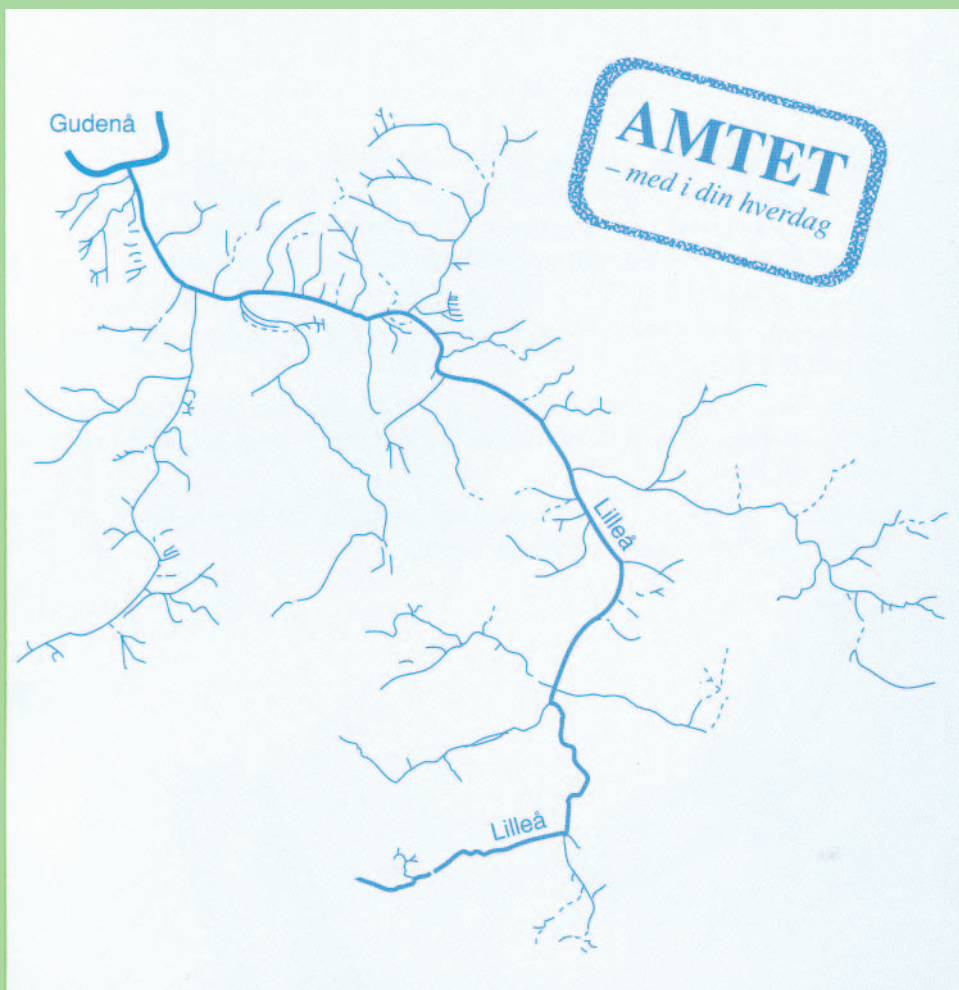
Lilleåen bringer her vand fra et 304 km² stort opland. Middelvandføringen er ca. 2800 l/s . Gudenåen fører på dette sted ca. 8 gange så meget vand.

Lilleåens vand transporterer årligt ca. 450 tons kvælstof, 14 tons fosfor og så meget organisk materiale, at det kræver 200 tons ilt til nedbrydningen.

Lilleåens hovedløb er 34 km lang. Den startede i 51 meters højde og mangler nu blot 2 meter til havets niveau.

27

Udgiver: Århus Amt, Natur og Miljøkontoret, Lyseng Allé 1, 8270 Højbjerg, Tlf: 89 44 66 66

Redaktion samt tekst,
Lay-out og forsidefoto:
Opdateringer marts 2003
Illustrationer / kort:
Tryk:

Knud Stelzner og Knud Erik Breitenbauch
Hans Martin Olsen
Jens Chr. Skov / Jette Brøndum
Århus Amts Trykkeri (17-05-001)

Oversigtskortet er en nedfotograferet reproduktion af kort i 1:100.000. Det og øvrige kort er udarbejdet med Kort- og Matrikelstyrelsens tilladelse: Kort- og Matrikelstyrelsen (A 36-90).